

Спеціалізованій раді ДФ 11.051.035
Донецький національний університет
імені Василя Стуса
м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21, 0432 50 89 37

ВІДГУК

офіційного опонента

**Дарчук Наталії Петрівни, доктора філологічних наук, доцента,
професора кафедри української мови та прикладної лінгвістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка на
дисертаційну працю *Лотоцької Наталії Ярославівни*
"Ідіолект Романа Іваничука: корпуснобазований та лінгвокогнітивний
підходи", подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з
галузі знань 03 "Гуманітарні науки" за спеціальністю 035 "Філологія"**

Дисертація Н.Я. Лотоцької, присвячена комплексному системному опису ідіолекту творів Романа Іваничука, є **актуальним** і важливим дослідженням як з погляду відсутності ґрунтовних досліджень ідіолекту Романа Іваничука, так і у зв'язку із застосуванням об'єктивованих кількісних методів аналізу мовних даних та використанням когнітивного підходу до розуміння мовної особистості відомого письменника.

Авторка дисертації поставила перед собою **мету дослідження** — створити корпусно-лексикографічну базу творів Романа Іваничука, яку вона назвала статистичним профілем ідіолекту письменника, і на її основі виявити й проаналізувати лінгвостатистичні характеристики текстів письменника, які являють собою своєрідну лінгвостатистичну модель ідіолекту автора, а також змодельювати концептуальні профілі емоційних станів (ГНІВ та РАДІСТЬ) та кольорів для дослідження специфіки вербалізації та метафоризації зазначених концептосфер, зіставивши дані дослідницького текстового корпусу творів Романа Іваничука з даними корпусу української прози періоду 1960-2016 р.р.

Вражають обсяги фактичного **матеріалу** дисертації: для проведення

дослідження створено корпус текстів Р. Іваничука, до якого увійшли 16 історичних романів і одна історична трилогія, нааписані в період 1962–2016 рр., а саме корпус текстів становить 1 235 014 слововживань.

Дисертація Н.Я.Лотоцької – це глибоке наукове дослідження, в якому чітко, послідовно й об'єктивно з використанням методів кількісного, описового, прийому зіставлення, концептуального моделювання, концептуального аналізу доведено, що твори Романа Іваничука — не однорідні, демонструють **внутрішню диференціацію** за багатьма фундаментальними параметрами кількісної структури, а загальний частотний словник є основою лінгвостатистичної моделі ідіолекту прози письменника. Модель має експланаторну силу і може бути застосована для комплексного і системного дослідження творчості інших письменників. Лінгвостатистичний підхід дав змогу виявити кількісні маркери ідіолекту та, своєю чергою, дати їм якісну, лінгвокогнітивну інтерпретацію. Запропонована методика дослідження дозволила представити, перевірити мовні факти, вивчити частотність мовних одиниць та їхню сполучуваність, таким чином виявити особливості вживання тієї чи іншої одиниці, системно уявити інформацію про вербалізацію концептів емоційних станів РАДІСТЬ та ГНІВ і кольороназв та перевірити гіпотезу про те, що статистичні характеристики номінацій емоційних станів і кольорів, а також їхні вербалізатори виступають маркерами ідіолекту.

На підставі лінгвокогнітивного підходу змодельовано значущі концепти, виявлено типові для письменника моделі метафоризації. Встановлено, що для моделювання авторського бачення реального світу в художніх творах письменника важливими елементами виступають номінації емоційних станів та кольорів, вони виявилися виразниками мовної особистості письменника.

Всі ці положення мають велике **теоретичне значення**, а висунуті та перевірені із залученням кількісного апарату гіпотези довели, що творчість

Р.Іваничука — глибоко самобутнє явище, оригінальність його світогляду і художнього бачення зумовили індивідуально неповторний характер його ідіолекту, авторських особливостей відбору лексичних, морфологічних, стилістичних, текстуальних та ін. засобів мови. Розроблені принципи та методика можуть бути апліковані до вивчення творчості інших письменників та відкривають нові шляхи для практичного їх використання; корпус текстів Романа Іваничука та окремі створені ЧС його творів можуть слугувати емпіричною підставою подальших мовознавчих, літературознавчих, культурологічних студій над текстом творів. **Практичне значення** полягає в застосуванні розробленої автором комплексної методики аналізу мови авторських текстів, базованої на опрацюванні значного масиву лінгвальних даних. Одержані результати сприяють розширенню знань у сфері аналізу художнього тексту, а також можуть бути корисними для корпусної, когнітивної та статистичної лінгвістики. Зібраний і систематизований фактичний матеріал можна використовувати в укладанні частотних словників, словників індивідуально-авторських колокацій письменників.

У **вступі** сформульовано мету, завдання дисертаційної праці, схарактеризовано її об'єкт і предмет, фактичний матеріал і методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне значення та практичну цінність роботи, наведено відомості про її структуру й апробацію отриманих результатів.

Перший розділ «Теоретичні засади дослідження ідіолекту в сучасній лінгвістиці» присвячено узагальненню підходів до аналізу індивідуального мовлення письменника (стилістичний, соціолінгвістичний, лінгвокультурологічний, лінгвокогнітивний, лінгвостатистичний підходи). Розглядаються теоретичні питання: поняття *мовна особистість* та *ідіолект* і їхня інтерпретація в сучасній лінгвістиці; співвідношення понять *ідіолект* та *ідіостиль*; підходи до дослідження ідіолекту в сучасній лінгвістиці; особлива увага приділена розумінню понять «колокація» та «фразеологізм» як маркери

ідіолекту. Зроблено висновок, що маркерами ідіолекту є статистичні (високота низькочастотні одиниці, зокрема й індивідуально-авторські слова, колокації, фразеологізми) та когнітивні (репертуар одиниць, яким мовець вербалізує той чи інший концепт, а також напрямки концептуалізації та метафоризації важливих аксіологічних, ментальних, психологічних понять).

У другому розділі «Методика корпуснобазованого та лінгвокогнітивного аналізу ідіолекту» представлено комплексну методику дослідження та описано особливості застосування використаних методів і прийомів.

Проаналізовано корпусні методи у сучасній лінгвістиці й обґрунтовано ефективність застосування статистичних методів для достовірності результатів і нівелювання суб'єктивізму дослідника. Описано основні параметри, які застосовано для створення статистичної моделі ідіолекту: обсяг тексту, обсяг словника словоформ, обсяг словника лексем, індекс різноманітності, індекс винятковості для словника і тексту, індекс концентрації словника і тексту, середня частота (повторюваність) слова в тексті, розподіл та частота слів та словосполук у тексті, показники асоціації колокації.

Представлено лінгвокогнітивний складник методики дослідження ідіолекту, який полягає у розумінні й ідентифікації механізмів вибору лексичних одиниць в авторському тексті, уточнення семантики окремих слів та їхніхвв сполук і побудови моделей у художніх текстах, що демонструють ментальний світ крізь призму лексики автора й тексту зокрема.

У третьому розділі «Статистичний і концептуальний профілі ідіолекту Романа Іваничука» представлено змодельовані профілі.

Як статистичні маркери ідіостилю (характерологічні параметри) використано дані про частоту символи та біграми символів у слові, довжина слова, високо-/низькочастотну лексику певних частин мови, морфолого-статистичні показники лексики (індекс епітетизації, індекс дієслівних

означень, ступінь номінальності), статистичні характеристики лексики та тексту (обсяг тексту, обсяг словника словоформ, обсяг словника лексем, індекс різноманітності, індекс винятковості для словника і тексту, індекс концентрації словника і тексту, середня частота (повторюваність) слова в тексті), частотні зони лексикону, частоту емоцій *гнів* та *радість* й кольороназв, частоту високо-/низькочастотні колігації та колокації емоційних станів *гнів* та *радість* й кольороназв, частоту вербалізаторів емоційних станів *гнів* та *радість* й кольороназв, показники асоціації колокації з номінаціями емоцій *гнів* та *радість* й кольорів (за MI-score).

Особливу увагу приділено опису колокацій із компонентами *радість* та *гнів* і назвами кольорів, виявлено високочастотні та низькочастотні колокати.

Концептуальний профіль емоційних станів *радість* і *гнів* та кольороназв укладено для дослідження специфіки вербалізації та метафоризації зазначених концептосфер. Виявлено моделі метафоризації концептів РАДІСТЬ та ГНІВ і визначено прототипні референти досліджуваних кольорів.

За допомогою змодельованих статистичного і концептуального профілів системно представлено особливості ідіолекту досліджуваного письменника.

У **висновках** узагальнено отримані результати дослідження.

Дисертація Н.Я.Лотоцької – глибоке різноаспектне дослідження, яке викличе у лінгвістичної спільноти великий інтерес. І як будь-яке дослідження такого високого рівня, воно спонукає до висловлення зауважень та побажань.

1) Перше зауваження стосується методів дослідження корпуснобазованого та корпуснокерованого. Зі способу творення обидвох термінів зрозуміло, що в першому терміні йдеться про дослідження, яке базуватиметься на укладеному корпусі текстів, а от другий термін залишився загадковим, адже корпус – це зібрання текстів з відповідним програмним забезпеченням його ведення, який

надає можливість користувачеві здійснювати пошук та іноді супроводжується кількісною обробкою. До цього мають відношення тільки розробники корпусу, а користувачеві залишається інтерпретація отриманих даних. На жаль, зміст цього терміна залишився незрозумілим і у фразі, що корпуснокерована методика дає змогу **вивчати лише слова, тоді як фраза і речення, не мають окремого статусу (???)**. Некоректною є думка, що *статистичні методи* використовуються для виявлення кількісних закономірностей вживання мовних одиниць в авторському тексті (стор. 24 дис.). Статистичні методи відрізняються від кількісних тим, що, використовуючи статистику, ми даємо оцінку ступеня достовірності отриманих результатів. У даній роботі використовуються виключно кількісні методи.

2) Друге зауваження стосується дослідження на так званому «фонологічному» рівні. По-перше, автор виділяє фонологічний, морфологічний, лексичний та текстовий (?) рівні дослідження (стор. 88 дис.), натомість не виділяє синтаксичний рівень. По-друге, в тому ж підрозділі дисертації йдеться не про фонологічний (і фонему як одиницю рівня), а графематичний (і графему як одиницю цього рівня). По-третє, некоректними з точки зору лінгвостатистики є таблиці 3-го розділу 3.1-3.3: йдеться про фонологічний рівень, а до таблиці вносяться графеми. Немає фонем **я,ю,ь. Це графеми!** Які вибірки бралися із творів В.Шкляра і Л.Костенко? Якщо однакові із творами Р.Іваничука, тоді непотрібні відносні частоти, якщо різні, то непотрібні абсолютні частоти. По-четверте, абсолютно неприпустимими є фрази на кшталт: «бачимо, що частота досліджуваних символів у Р.Іваничука незначно відрізняється» (стор.95). Дисертантка посилається на В.Перебийніс, яка пропонує користуватися критерієм Стюдента, але, щоб підтвердити

суттєвість/несуттєвість розходжень, потрібні посилання на відповідну таблицю з критичними значеннями, а висновок «їхнє розходження є статистично незначущим» потребує фактичного підтвердження. Цей метод дослідниці називається «оцінка на глазок».

- 3) Викликають запитання табл 3.4-3.5. Є лексикон, який складається з відповідних частин мови, а є покриття тексту цими частинами мови. Яка інформація вміщена у таблиці – перша чи друга? Оскільки омонімія не знімалася на достатистичному етапі, то варто обмежитися тільки повнозначними частинами мови і взагалі не брати до уваги службові. До речі, у Додатку Б. «Високочастотні слова у текстах Р. Іваничука» серед іменників відсутній іменник «мати», який у художньому стилі посідає одне з перших місць за спадом частоти. Очевидно, через омонімію з інфінітивом дієслова «мати», цей іменник не було враховано.
- 4) Не зрозумілими є цифри щодо того ж корпусу ДКХП (табл.3.8): при обсязі тексту довжиною у 76 744 330 словоформ(?) кількість високочастотної лексики у тексті, V_{101} дорівнює 70 051 172. Як таке може бути, коли обсяг тлумачного словника СУМ 200 тис.слів.? Можливо, це накопичена частота високочастотної лексики, це покриття ними тексту?
- 5) Автор пише на стор. 106: «З аналізу випливає, що в текстах Р. Іваничука більшість слів починаються літерами В, П, Н, а закінчуються на А. Аналогічні результати отримано з аналізу текстових корпусів В. Шкляра та Л. Костенко». Насправді в будь-якому словнику української мови слів, які починаються на вказані літери, більше, оскільки вони є або відповідними префіксами, або частиною префіксів (*від, над, під* тощо). Щодо кінцевої графеми «а», то це найчастотніша, до того ж омонімічна, флексія (іменника жін.р., 1-а відміна, прикметника жін.р.наз.відм.одн., дієслова жін

р.одн.мин.ч.). Отже, це загальномовні закономірності, а не особливості ідіолекту Р.Іваничука.

- б) Хотілося б поради́ти автору у подальшому дещо скоригувати поділ словника на зони за частотою. На стор. 206 автор зазначає, що «Частотний словник текстів Р. Іваничука розподілено на чотири зони за інтервалом рангів різницею на порядок». Насправді список поділяють на зони: високочастотна, середньочастотна, низькочастотна, тому що в зоні високочастотній практично не буває повторення частот, вони не утворюють на графіку залежностей «ранг-частота» площадок, середньочастотні – де відбуваються повторення, але вони практично точкові, і низькочастотні, коли певній частоті відповідає велика площадка слів з однаковою частотою і які мають при цьому однаковий ранг, тобто однакову ймовірність відтворюватися у мовленні.

В цілому дисертація Н.Я.Лотоцької – дуже цікаве дослідження, чітко структуроване, з виробленою послідовною методикою аналізу з узагальненням та систематизацією основних спостережень. Привертає увагу ґрунтовний комплексний підхід до аналізу ідіолексту Романа Іваничука, що, безумовно, є значним внеском дисертантки в сучасну україністику.

Висновок. Дисертація Лотоцької Наталії Ярославівни на тему «Ідіолект Романа Іваничука: корпуснобазований та лінгвокогнітивний підходи» відповідає спеціальності 035 «Філологія» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року №261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року №283), пункту 10 Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії,

затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. №167 (зі змінами і доповненнями від 21 жовтня 2020 року №979 та 09 червня 2021 року №608), а її авторка Лотоцька Наталія Ярославівна заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 «Філологія».

**Доктор філологічних наук,
доцент, професора кафедри
української мови та
прикладної лінгвістики
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка**

Н. Дарчук

ПІДПИС ЗАСІДАЧА
ВЧЕННЯ СЕКРЕТАР НАЧ
КАРАУЛЬНА Н.В.
2021р.

8.10.2021р

